

1. HUMÁNNÁ GEOGRAFIA

HOSPODÁRSTVO

Hospodárstvo – oblasť spoločenskej činnosti, prostredníctvom ktorej dochádza k výrobe, rozdeľovaniu, výmene a spotrebe užitočných hodnôt

Národné hospodárstvo – súhrn samostatných hospodárstiev v určitom štáte, tvoria ho výrobné a nevýrobné odvetvia

Svetové hospodárstvo – súhrn národných hospodárstiev jednotlivých štátov podľa úrovne hospodárstva v jednotlivých štátoch rozdeľujeme krajiny na :

1. vyspelé krajiny (Japonsko, Kanada, USA, Nemecko, Francúzsko...)
2. menej vyspelé (rozvinuté) krajiny (Slovensko, Česko, Turecko, Egypt...)
3. rozvojové krajiny (africké štáty – Mozambik, Senegal, Angola, štáty Latinskej Ameriky – Bolívia, Peru, Nikaragua, Kostarika...)

ŠTRUKTÚRA HOSPODÁRSTVA

1. Primárny sektor - poľnohospodárstvo
2. Sekundárny sektor – priemysel
3. Terciárny sektor – služby, doprava a spoje, obchod
4. Kvartérny sektor – školstvo a zdravotníctvo, veda a výskum

1.1. PRIMÁRNY SEKTOR

- základ tvorí poľnohospodárstvo, ktoré zabezpečuje predovšetkým výživu obyvateľstva a suroviny pre priemyselné spracovanie

DRUHY POĽNOHOSPODÁRSTVA:

1. rastlinná výroba
2. živočíšna výroba (+ rybolov)
3. lesné hospodárstvo (vzácne druhy drev – eben, teak, mahagon...)

Rastlinná výroba:

- pestovanie poľnohospodárskych plodín, ktoré sa môžu spracovať v potravinárskom, textilnom, obuvníckom ale aj chemickom priemysle

DRUHY PLODÍN:

- obilniny - pšenica, raž, ovos (výroba múky – chlieb, cestoviny), jačmeň (výroba piva), pohánka (múka, chlieb, cestoviny), kukurica, ryža
- olejniny - slnečnica, sezam, olivy (výroba olejov), podzemnica olejná (arašidy)
- textilné plodiny - ľan, bavlník, konope, sisal (druh agávy – výroba povrazov, lán, kobercovej priadze, vriec na zemiaky), juta (povrazy, motúzy, ekologické tašky, vrecia na zemiaky, na obilie)
- ovocie - citrusové plody – pomaranče, mandarínky, citróny, ostatné druhy – jahody, broskyne, kivi, figy, olivy...
- zelenina - paradajky, papriky, cibuľa, cesnak, melóny.....
- plantážne plodiny - káva, kakao, banány, cukrová trstina (trstinový rum, cukor), kaučuk (v chemickom priemysle – gumené výrobky, rukavice, lepiace pásy)
- krmoviny – zemiaky, bataty, maniok (hl'uznaté plodiny obsahujúce škrob podobné zemiakom) pestované v tropickej Afrike

oblasti pestovania poľnohospodárskych plodín:

1. Obilniny: severná Amerika, pšenica, jačmeň – centrálna Európa, ovos, raž – severná Európa
ryža – južná a juhovýchodná Ázia
2. Olejniný: južná Európa, Afrika, severná Amerika
3. Textilné plodiny: stredná a východná Ázia, sev., vých. a južná Afrika, stredná a východ. Európa,
Južná a Severná Amerika
4. Ovocie: južná Európa, severná Amerika, Karibská oblasť
5. Zelenina: centrálna Európa, Severná Amerika
6. Plantážne plodiny: Afrika, Latinská Amerika, Juhovýchodná Ázia, Oceánia

Živočíšna výroba: chov zvierat na mäso, mlieko, vajcia, kožu, rohy, vlnu, kožušinu
produkty sa spracúvajú v potravinárskom, textilnom a obuvníckom priemysle

oblasti chovu resp. lovu zvierat:

hovädzí dobytok – všade vo svete

ošípané – v oblasti pestovania kukurice (Európa, Severná Amerika, Austrália)

hydina – na farmách v okolí veľkých miest (Európa, Severná Amerika, Austrália)

kožušinová zver – medvede, zajace, lišky, norky (severné oblasti Európy a Ameriky)

ovce – Austrália

priadka morušová – chová sa na morušových stromoch – výroba hodvábu (JZ a stredná Ázia)

rybolov – všetky prímorské štáty sveta

TYPY POĽNOHOSPODÁRSTVA

1. **NATURALNE** – samozásobiteľské, výroba zameraná na samozásobovanie obyvateľstva potravinami len pre vlastnú spotrebu (pestovanie batatov, manioku, kukurice, prosa, ryže, chov dobytka, kôz, oviec, sobov, lov rýb – chudobnejšie oblasti sveta napr. centrálna Afrika, Latinská Amerika, južná a juhovýchodná Ázia, severná Európa – Laponsko, Severná časť Ruska)
2. **MODERNÉ** – orientuje sa na tovarovú produkciu, produkty sú určené predovšetkým na export, využíva sa mechanizácia a chemizácia poľnohospodárstva (pestovanie pšenice, bavlníka, ovocia, zeleniny, plantážnych plodín, chov všetkých druhov zvierat na mlieko, mäso, vajec, vlnu, atď. – vyspelejšie oblasti sveta Európa, severná Amerika, tropické oblasti Afriky a Latinskej Ameriky, Austrália)

Otázky a úlohy:

1. Porovnajte rozmiestnenie rastlinnej a živočíšnej výroby v jednotlivých oblastiach sveta a určte ich zameranie.
2. Ukážte na mape oblasti pestovania jednotlivých plodín.
3. Ukážte na mape oblasti chovu resp. lovu jednotlivých druhov zvierat.
4. Charakterizujte plodiny: maniok, bataty, sisal, kaučukovník a určte oblasti ich pestovania.

1.2. SEKUNDÁRNY SEKTOR

ODVETVIA PRIEMYSLU:

A) Ťažobný priemysel – ťažba nerastných surovín (NS)

- energetické NS: ropa (Perzský záliv, Nórske a Severné more, Mexický záliv, Rusko)
zemný plyn (Nórske a Severné more, severná Afrika, Rusko)
uhlie (západná a stredná Európa, Severná Amerika)
uránová ruda (západná Európa - Francúzsko, Rusko, Severná Amerika)
- železná ruda (Švédsko, Francúzsko, Austrália, Kanada)
- farebné kovy (bauxit – Maďarsko, Austrália)
- soli (NaCl, KCl, apatit, fosfáty – Európa, Afrika)
- vzácne kovy: zlato (Aljaška, Afrika, Sibír, Austrália), striebro (Afrika, Sibír, Austrália),
diamanty – Rusko (Sibír, Afrika, Austrália), platina (Kanada, Afrika)
- vzácne druhy drev (mahagón, eben, teak...) – Afrika, Austrália, Oceánia

B) Spracovateľský priemysel – spracovanie vyťažovaných NS + poľnohospodárskych produktov

1. Energetický priemysel – výroba elektrickej energie

- **Tepelné elektrárne** (uhlie, ropa, zemný plyn, rašelina) – Veľká Británia, Írsko
- **Vodné elektrárne** (vodné toky, ľadovce) – severná Európa (Nórsko), Latinská Amerika
- **Jadrové elektrárne** (uránová ruda) – Francúzsko, Švédsko
- **Solárne elektrárne** (slnečné žiarenie) – Kalifornia, Pyreneje, Rakúsko, Nemecko
- **Veterné elektrárne** (vietor) – Holandsko, Nemecko, Dánsko
- **Prílivové elektrárne** (využitie prílivu a odlivu) – Bretónsky polostrov - Francúzsko
- **Geotermálne elektrárne** (energia horúcich prameňov = sopečná činnosť + ľadovec) – Island
- **Elektrárne na biomasu** (biopalivá – drevo, brikety, štiepky, slama, komunálny odpad, rýchlorastúce rastliny – repka olejná, cukrová trstina...) – USA, Kanada, Švédsko

Zdroje na výrobu energie:

A) neobnoviteľné (uhlie, ropa, zemný plyn, urán)

B) obnoviteľné (slnečná, vodná, veterná energia, energia prílivu a odlivu, geotermálna energia, energia biomasy)

2. Hutnícky priemysel

- Hutníctvo železa (čierna metalurgia) – spracovanie železnej rudy, výroba železa a ocele
- Hutníctvo neželezných kovov – spracovanie farebných kovov, vzácnych kovov (farebná metalurgia)   napr.: spracovanie bauxitu a výroba hliníka

3. Strojársky priemysel

Dopravné strojárstvo – výroba automobilov, autobusov, nákladných automobilov, železničné vagóny, lanovky, bicykle.....

Ťažké strojárstvo – výroba strojov a zariadení pre ostatné odvetvia priemyslu (ropné plošiny, zariadenia pre energetiku, pre textilný, strojársky, chemický priem.)

Elektrotechnický pr. – práčky, chladničky, mikrovlnky, vysávače.....(Elektrolux, Gorenje, Wirpool...)

Elektronický priemysel – TV, DVD, videá, rádiá, mobily, GPS (Philips, Nokia, Siemens....)

Zbrojársky – výroba zbraní, vojenskej techniky

Presné strojárstvo – výroba lekárskeho zariadení, hodín

Výpočtová technika – PC, notebooky, tlačiarne, faxy

4. Chemický priemysel

Petrochémia – spracovanie ropy (miesta ťažby, v prístavoch – dovoz), výroba benzínu, nafty, olejov

Anorganická chémia – výroba kyselín (kyselina sírová – do akumulátorov, kyselina dusičná – pri výrobe plastov, výbušnín), hnojív (pre poľnohospodárstvo) .....

Organická chémia – plasty, syntetický kaučuk, umelé vlákna (kefy, nylonové nite)....

Farmaceutický priemysel – lieky, veterinárne liečivá....

Gumársky priemysel – pneumatiky, guma, hadice....

Kozmetický priemysel – šampóny, parfumy, krémy....

5. Priemysel stavebných hmôt – cementárne, vápenky, výroba panelov, tehál....

6. Potravinársky priemysel – spracovanie poľnohospodárskych produktov RV a ŽV

7. Textilný priemysel – spracovanie textilných plodín (bavlník, ľan, konope),
produktov ŽV – ovčia vlna, hodváb (priadka morušová)

Obuvnícky, kožiarsky priemysel

Drevospracujúci priemysel – spracovanie dreva, výroba preglejok, zápaliek, nábytku

Papierenský priemysel, sklársky priemysel, zábavný priemysel – výroba filmov (Hollywood)

Lokalizačné činitele (činitele, od ktorých závisí rozmiestnenie priemyselnej výroby):

1. **dostatok surovín** - ak je obťažné alebo ekonomicky nevýhodné suroviny prepravovať, tak priemyselný závod, ktorý ich potrebuje, sa umiestni blízko k nim (huty na výrobu železa, mäsokombináty, drevospracujúce závody)

2. **dostatok energie** - zdokonalením prenosu elektrickej energie, aj zlepšením podmienok prepravy zdrojov energie poklesla závislosť lokalizácie priemyselných závodov od zdrojov energie. Napriek tomu priemyselné závody náročné na veľké objemy energetických zdrojov (uhlia) sa budujú v tesnej blízkosti ich ťažby (tepelné elektrárne, huty na výrobu železa a i.)

3. **kvalifikované pracovné sily** - dostatočné množstvo pracovných síl v určitom regióne, prípadne ich odborná kvalifikácia a zručnosť často rozhodujú o lokalizácii priemyselného závodu. V poslednom období sa dôležitým lokalizačným činiteľom v celosvetovom meradle stala cena pracovnej sily (výroba športovej obuvi svetoznámych firiem v menej rozvinutých krajinách a i.)

4. **doprava (dopravná poloha)** - preprava surovín a výrobkov je základným predpokladom existencie priemyselného závodu. Dobré miestne i medziregionálne dopravné spojenie je dôležité pri výbere miesta lokalizácie

5. **miesto spotreby (blízkosť odbytu výrobkov)** - schopnosť oblasti odoberať nadmerné objemy výrobkov priťahuje dané druhy priemyselných výrob. Dôležitým faktorom je veľkosť prepravovaných tovarov (lode), tovary podliehajúce skaze nemožno prepravovať na veľké vzdialenosti (napr. mäso), atď.

Príklad:

Automobilový priemysel – zdroje surovín (žiadne), energia (nemá vplyv na stavbu podniku, nemusí byť v blízkosti zdroj energie), kvalifikované pracovné sily (majú silný vplyv vo výrobe), miesto odbytu (slabý vplyv, vývoz možný aj do väčších vzdialeností, tovar nepodlieha skaze), doprava (nákladná automobilová – kratšie vzdialenosti, nákladná železničná – dlhšie vzdialenosti)

Otázky a úlohy:

1. Lokalizujte na mape významné ložiská nerastných surovín.
2. Klasifikujte hlavné odvetvia priemyselnej výroby.
3. Ktoré faktory rozhodujú o lokalizácii priemyselných závodov?
4. Zhodnoťte konkrétne príklady lokalizácie priemyselnej výroby vo vzťahu k lokalizačným činiteľom (hutnícky priemysel, potravinársky priemysel, petrochemický priemysel).

1.3. TERCIÁRNY A KVARTÉRNÝ SEKTOR

Terciárny sektor – zahŕňa všetky druhy služieb, obchod, doprava a spoje
vo vyspelých štátoch sa služby výrazne podieľajú na tvorbe HDP

Kvartérny sektor – zahŕňa oblasť vedy a techniky, výskum a vývoj, školstvo a zdravotníctvo,
je dotovaný štátom

HDP – (*hrubý domáci produkt*) **peňažná hodnota všetkého tovaru a služieb vytvorených v hospodárstve za 1 rok (vyjadruje sa v USD alebo €), môže sa udávať aj hodnota - HDP/ 1 obyvateľ** (lepšie vystihuje ekonomiku štátu, môže sa použiť aj ako štandardné meradlo bohatstva krajiny a je základom na ekonomické porovnávanie)

HOSPODÁRSKE SYSTÉMY

1. Trhové hospodárstvo (TRH)

- ⇒ *riadi sa trhovým mechanizmom, ktorého základnými prvkami sú ponuka, dopyt a ceny*
- ⇒ *úloha štátu v ekonomike krajín s trhovým hospodárstvom je malá, štát do bežných problémov podnikov nezasahuje*
- ⇒ vo všetkých krajinách s TRH prevláda súkromné vlastníctvo
- ⇒ trhová ekonomika sa uplatňuje vo vyspelejších štátoch sveta – USA, Japonsko, Nemecko, VB ....

2. Centrálné hospodárstvo (CRH)

- ⇒ *výroba a spotreba je riadená priamo z centra štátu (určuje: čo, koľko sa bude vyrábať, predávať, vyvážať, dovážať, za akú cenu...), podniky riadené štátom majú predraženú distribúciu tovarov*
- ⇒ takúto ekonomiku mali bývalé socialistické štáty, ktoré postupne prechádzajú na trhovú ekonomiku (tento prechod môže trvať aj viac rokov – 10 až 20 a vyžaduje radikálne zmeny v ekonomike štátu)
- ⇒ štáty s CRH – Severná Kórea (KĽDR), Kuba, Čína, Vietnam, Afganistan
- ⇒ štát musí na svojej ceste k trhovému hospodárstvu prejsť privatizáciou, liberalizáciou, dosiahnuť konvertibilitu a neprekročiť únosnú mieru inflácie

prechod od CRH k TRH hospodárstvu:

1. **privatizácia** – *zmena vlastníctva majetku (prevod štátneho majetku na súkromný)*
2. **liberalizácia** – *uvoľnenie obchodných vzťahov, voľná tvorba cien tovarov, prístup zahraničného kapitálu*
3. **konvertibilita** – *zameniteľnosť domácej meny za iné voľne zameniteľné meny*
4. **inflácia** – *znehodnocovanie meny prudkým rastom cien a miezd (ceny a mzdy by sa mali zvyšovať pomaly)*

3. Zmiešané hospodárstvo

- ⇒ typ hospodárstva, kde prevláda už trhový mechanizmus, štát ešte zasahuje do problémov podnikov, mechanizmus zabezpečenia spoločenskej výroby je v súlade s potrebami obyvateľstva
- ⇒ Česko, Slovensko, Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Chorvátsko, Rusko....

Obchodná bilancia

Obchodná bilancia – vyjadruje vzťah medzi hodnotou dovezeného tovaru a služieb a hodnotou vyvezeného tovaru a služieb za určité obdobie (1 rok) bez ohľadu na to, kedy prebehne úhrada. Rozdiel medzi hodnotou vývozu a dovozu nazývame **saldo obchodnej bilancie**.

Rozoznávame:

1. **aktívnu obchodnú bilanciu** – hodnota vývozu je vyššia ako hodnota dovozu. Saldo nazývame **aktívnym saldom obchodnej bilancie**.

2. **pasívnu obchodnú bilanciu** – hodnota vývozu je nižšia ako hodnota dovozu. Saldo sa nazýva **pasívne saldo obchodnej bilancie**.
3. **vyrovnaná obchodná bilancia** – hodnota dovozu = hodnota vývozu. **Saldo je nulové**.

Export – vývoz tovarov

Import – dovoz tovarov

Otázky a úlohy:

1. Vysvetlite základné pojmy: HDP, obchodná bilancia, import, export, aktívna a pasívna obchodná bilancia.
2. Určte základné rozdiely medzi trhovým hospodárstvom a centrálnou riadeným hospodárstvom.
3. Charakterizujte prechod štátov Európy z CRH na TRH.

2. SVETOVÉ ORGANIZÁCIE

- medzinárodné a hospodárske integrácie (spoločenstvá, organizácie) vznikajú za účelom rozširovania obchodu, rozvíjania vzájomných hospodárskych vzťahov, hľadania spoločnej cesty k väčšej prosperite a ekonomickému rastu jednotlivých štátov a regiónov

EURÓPA

1. EÚ (Európska únia)

- korene založenia siahajú do roku 1951, samotný vznik EÚ (1993)
- 28 členských štátov
- cieľ: vytvorenie jednotného vnútorného trhu s voľným pohybom osôb, tovarov, kapitálu a služieb

2. EFTA (Európske združenie voľného obchodu)

- vznik 1960, č.š.: Island, Nórsko, Švajčiarsko, Lichtenštajnsko
- cieľ: voľný obchod s nepoľnohospodárskym tovarom

3. V4 (Višeegrádska štvorka)

- vznik 1991 (ako V3 – bývalé ČSFR)
- SR, ČR, Maďarsko, Poľsko
- cieľ: v súčasnosti vzájomná ekonomická spolupráca

AFRIKA

1. LAŠ (Liga arabských štátov)

- združenie 12 ázijských (+ OOP) a 9 afrických štátov od Maroka po Irak (Alžírsko, Džibutsko, Egypt, Mauritánia, Maroko, Somálsko, Tunisko, Líbya, Sudán, Sýria, SAE, Saudská Arábia, Omán, Libanon, Kuvajt, Katar, Jordánsko, Jemen, Irak, Bahrajn, Palestína)
- založená 1945, sídlo v Tunise
- cieľom je zaisťovať ekonomickú, vojenskú, politickú a kultúrnu spoluprácu medzi členskými štátmi, chrániť ich nezávislosť

2. Africká únia

- spoločenstvo afrických štátov založené v roku 2002
- má 53 členských štátov (okrem Maroka) sídlo v etiópskej Addis Abebe
- cieľom je presadiť demokraciu v krajinách, udržiavanie mieru a bezpečnosti, boj proti chudobe, boj za vzdelanie, kultúru, vznik Afrického súdu za ľudské práva

ÁZIA

1. ASEAN (Združenie krajín JV Ázie)

- organizácia štátov JV Ázie zameraná na urýchlenie ekonomického rastu, sociálnej a kultúrnej pomoci, sídlo v indonézskej Jakarte, vznik 1967
- členské štáty:** Brunej, Singapur, Filipíny, Indonézia, Malajzia, Thajsko, Vietnam, Laos, Kambodža, Mjanmarsko
- partneri:** Japonsko, USA, Kanada Austrália, Nový Zéland, EÚ

AMERIKA

1. NAFTA (Severoamerická dohoda o voľnom obchode)

- vznik 1994 , členské štáty: USA, Kanada, Mexiko
- cieľ: - postupne odstrániť clá a ďalšie prekážky v pohybe osôb, tovaru, služieb a kapitálu
- vyriešiť problém s nelegálnym prisťahovalectvom

SVET

1. OPEC (organizácia krajín vyvážajúcich ropu)

- združuje najväčších vývozcov ropy s najväčšími zásobami
- cieľ: ovládajú svetový obchod s ropou, ovplyvňujú cenu ropy vo svete
- Irán, Irak, Kuvajt, Saudská Arábia, Venezuela, Katar, Indonézia, Líbya, Spojené arabské emiráty, Alžírsko, Nigéria, Ekvádor, Gabon a Angola

2. G8

- skupina 8 najvyspelejších krajín sveta
- Japonsko, USA, Nemecko, Francúzsko, V. Británia, Taliansko , Kanada, Rusko
- štáty pravidelne prejednávajú svetovú hospodársku stratégiu sveta (napr. ropné krízy, boj proti terorizmu, genocíde)

3. OECD (organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj)

- založená 1961, sídlo v Paríži
- 30 členských štátov (USA, Kanada, Mexiko, Japonsko, Južná Kórea, Austrália, Nový Zéland, Turecko, Švajčiarsko, Island, Nórsko, Maďarsko, Česko, Slovensko, Poľsko, EÚ)
- ciele: podpora ekonomického rastu a stability členských štátov a pomoc menej rozvinutým štátom

4. OSN (Organizácia spojených národov)

- vznik 1945, sídlo New York, združuje 192 štátov (nie je Vatikán, Západná Sahara)
- niektoré pridružené organizácie sídlia v Ženeve, Viedni
- cieľ: udržiavať mier a bezpečnosť vo svete
- rozhvíjať priateľské vzťahy medzi národmi na zásadách rovnoprávnosti
- rozhvíjať hospodársku, kultúrnu a humanitárnu pomoc

Vojenská organizácia:

NATO – Severoatlantická aliancia

- vznik 1949, 26 členských štátov (USA, Kanada, V.B., Francúzsko, Nórsko, Island, Nemecko, Španielsko, Portugalsko, Taliansko, Česko, Poľsko, Slovensko-2004, Maďarsko, Grécko, Turecko, Belgicko, Bulharsko, Dánsko, Estónsko, Holandsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Rumunsko, Slovinsko)
- cieľ: zabezpečenie kolektívnej obrany, bezpečnosti a slobody jej členov

Otázky a úlohy:

1. Charakterizujte organizácie patriace pod OSN (UNICEF, UNESCO, WHO, MMF, IBRD).
2. Vymenujte medzinárodné, hospodárske, regionálne, vojenské integrácie.

3. REGIONÁLNE ČLENENIE SVETA

3.1. POLITICKO – EKONOMICKÁ ŠTRUKTÚRA SVETA

Súčasná politicko-ekonomická štruktúra sveta je výsledkom dlhodobého zložitého vývoja. Od vzniku prvých veľkých ríš (napr. Mezopotámia, Perzská ríša, Rímska ríša), cez obdobie veľkých zámorských objavov (Španielsko, Portugalsko), obdobie priemyselnej revolúcie (Veľká Británia a Francúzsko) až po rozpad mocností (Rakúsko - Uhorsko, Nemeckého cisárstva a Ruskej ríše) a vzniku ZSSR. K radikálnym zmenám došlo aj po 2. svetovej vojne. USA a ZSSR otvorene začali presadzovať svoje geopolitické záujmy, získali si mnohých silných spojencov a svet sa rozdelil na 2 bloky – východ a západ (alebo mocenské systémy – kapitalistický a socialistický). V 60-tych až 80-tych rokoch 20. storočia nastala dekolonizácia v Afrike, pričom nezávislé krajiny museli postupne prejsť od diktatúry jednej strany resp. vlády vojenského režimu až k demokracii (aj keď dodnes sa to nepodarilo viacerým štátom). Najväčší prevrat nastal v Európe v 90-tych rokoch 20. storočia pádom komunistických režimov, rozpadom ZSSR a SFRJ (bývalej Juhoslávie). Aj v ostatných častiach Zeme vznikali nové štáty. Najmladším štátom Afriky je Eritrea (1993), v Ázii Východný Timor (2002) a v Európe zatiaľ neuznávané Kosovo (2008).

Dnešný obraz politickej mapy sveta

Delenie samostatných štátov:

1. podľa politického systému
2. podľa typu vlády
3. podľa štátoprávneho usporiadania

1. podľa politického systému

A) parlamentná demokracia

- považuje sa za najdokonalejší politický systém, v štáte existuje viacero politických strán, ktoré musia mať odlišné volebné programy, obyvatelia volia v určitom časovom období a na základe volieb je zložený parlament a vláda

B) vláda jednej strany

- ústava, ak je prítomná povoľuje len jednu stranu, ostatné sú zakázané (napr. Saudská Arábia, SAE – zakázané všetky strany), komunistické štáty – Čína, Kuba, KĽDR, Vietnam, Laos, Eritrea (jedna strana – komunistická strana), nezaručuje demokraciu v krajinách

2. podľa typu vlády

A) republiky – na jej čele je volený prezident (SR, ČR, Rusko, Taliansko, Rakúsko, Nemecko, USA, Mexiko, Brazília, Indonézia, Keňa, Tanzánia....)

B) monarchie – na jej čele je dedičný panovník s rôznym titulom (kráľ, emir - šejk, knieža, sultán, veľkovojevoda, cisár)

- kráľovstvá – VB, Dánsko, Nórsko, Švédsko, Malajzia, Thajsko, Saudská Arábia
- zväzové kráľovstvá (na čele britský panovník) – Austrália, Kanada, Nový Zéland
- kniežatstvá – Andorra, Monako, Lichtenštajnsko
- veľkovojevodstvo – Luxembursko
- cisárstvo – Japonsko
- sultanát – Brunej, Omán, Malajzia
- emirát – Spojené Arabské Emiráty, Kuvajt, Katar, Bahrajn
- teokratická monarchia – Vatikán (pápež)

3. podľa štátoprávneho usporiadania

- A) unitárne štáty – riadené z centra v demokratických štátoch s rozsiahlou právomocou miest a obcí, majú jednu sústavu najvyšších orgánov – parlament, ústava (SR, ČR, Poľsko, Taliansko, Monako, Francúzsko, Veľká Británia, Japonsko, Egypt .... spolu 171 štátov)
- B) federatívne (spolkové) štáty – založené na územnom princípe, zložené z dvoch a viacerých územných celkov (kantónov, teritórií, spolkových republík atď.), Spolková republika Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko, Rusko, Austrália, Kanada, USA, Mexiko, JAR, SAE, Malajzia....
- C) závislé územia sveta – zostatok koloniálneho obdobia (kolónie, závislé územia, pridružené štáty, zvláštne teritória), napr. Francúzska Polynézia, Réunion, Aruba, Holandské Antily...

3.2. SVETOVÝ OCEÁN, KONTINENTY, SVETADIELY

Úloha: vysvetlite rozdiel medzi kontinentom a svetadielom, vymenujte jednotlivé kontinenty a svetadiely

Význam svetového oceánu:

zdroj nerastných surovín, zdroj potravy, zdroj energie, zdroj sladkej vody, námorná doprava, cestovný ruch

Tichý oceán

- rozprestiera sa medzi Amerikou, Áziou, Austráliou a Oceániou, Antarktídou
- najhlbšie miesto – **Mariánska priekopa** (11 034m)

Atlantický oceán

- rozprestiera sa medzi Amerikou, Európou, Afrikou a Antarktídou
- najhlbšie miesto – **Portorická priekopa** (8 648m)

Indický oceán

- rozprestiera sa medzi Áziou, Afrikou, Austráliou a Oceániou a Antarktídou
- najhlbšie miesto – **Jávská priekopa** (7 725m)

Severný ľadový oceán

- obmýva severné pobrežie Európy, Ázie a Ameriky
- najhlbšie miesto – **Nansenova panva** (5 449m)

3.2. POLÁRNE OBLASTI

Úloha: Vysvetlite rozdiel medzi Arktídou a Antarktídou a uveďte, kde sa nachádzajú

Otázky a úlohy:

1. Vymenujte všetky oceány, ukážte ich na mape a opíšte, ktoré svetadiely a kontinenty obmývajú.
2. Vyhládajte na mape moria, zálivy, prielivy a prielavy jednotlivých svetadielov.
3. Vysvetlite, aký je rozdiel medzi prielavom a prielivom.
4. Na mape vyhládajte studené a teplé morské prúdy. Pokúste sa určiť ich vplyv na podnebie priľahlých častí pevnín.
5. Charakterizujte hospodársky význam svetového oceánu a polárnych oblastí.
6. Vysvetlite, prečo a ako sa prejavuje polárny deň a polárna noc.

4. REGIONALIZÁCIA, HOSPODÁRSKY VÝZNAM A OBLASTI CESTOVNÉHO RUCHU SVETADIELOV

4.1. Ázia

PRÍRODNÉ POMERY ÁZIE

Hranica medzi Európou a Áziou:

Ural, Emba, Kaspické more, severné úpätie Kaukazu, Azovské more, Kerčský prieliv, Čierne more, úžina Bospor, Marmarské more, úžina Dardanely, Egejské more, Stredozemné more

Ostrov a súostrovia:

Cejlón, Andamany, Nikobary, Veľké Sundy (Sumatra, Jáva, Borneo {Kalimantan}, Sulawesi {Celebes}), Malé Sundy (Bali – Timor), Filipínske ostrovy (Luzon, Mindanao), Hainan, Taiwan, Japonské ostrovy (Honšú, Kjušú, Šikoku, Hokajdo, Rjukjú), Sachalin, Kurilské ostrovy

Polostrovy:

Malá Ázia, Sinajský, Arabský, Predná India, Zadná India, Malajský, Kórejský, Kamčatka, Čukotka

Zálivy:

Adenský, Perzský, Ománsky, Bengálsky, Thajský, Tonkinský – Bac Bo

Prielivy:

Kerčský, Bospor, Dardanely, Bab-Al-Mandab, Hormuzský, Palcký, Malakkský, Makasarský, Luzonský, Taiwanský, Kórejský, Tatársky, Kurilský, Beringov

Prieplavy:

Suezský

Moria:

Čierne, Egejské, Stredozemné, Červené, Arabské, Andamanské, Jávske, Celebeské, Juhočínske, Východočínske, Filipínske, Žlté, Japonské, Ochotské, Beringovo, Mŕtve more

Jazerá:

Kaspické more, Aralské, Balchašské, Bajkalské

Rieky:

Eufkrat, Tigris, Indus, Ganga, Brahmaputra, Mekong, Jang-C-Tiang, Chuang-Che

Nížiny:

Mezopotámska, Indogangská, Čínska, Západosibírska

Pohoria:

Taurus, Anatolská plošina, Iránska plošina, Hindukúš, Karakoram, Himaláje, Pamír, Tibetská plošina, Dekanská plošina, Ťan-šan, Ural, Kaukaz

Púšte:

Sýrska, Arabská (Náfúd, Dahná, Rub al-Chálí), Veľká soľná púšť, Karakum, Kyzylkum, Taklamakan, Gobi

Oblasti a štáty Ázie

JUHOZÁPADNÁ ÁZIA

Turecko, Irán, Irak, Sýria, Kuvajt, Libanon, Izrael, Jordánsko, Bahrajn, Katar, Spojené Arabské Emiráty, Omán, Jemen, Saudská Arábia

JUŽNÁ ÁZIA

Afganistan, Pakistan, India, Nepál, Bhután, Bangladéš, Srí Lanka, Maldivy

JUHOVÝCHODNÁ ÁZIA

Barma (Mjanmarsko), Thajsko, Laos, Kambodža, Vietnam, Malajzia, Indonézia, Singapur, Brunej, Filipíny, Východný Timor

VÝCHODNÁ ÁZIA

Čína, Severná Kórea (KĽDR), Južná Kórea, Mongolsko, Japonsko
- závislé územia pod správou Číny: Hong-Kong, Macao, Taiwan

STREDNÁ ÁZIA

Kazachstan, Uzbekistan, Turkménsko, Tadžikistan, Kirgizsko - štáty vznikli v r. 1991 rozpadom ZSSR

ZAKAUKAZSKÉ ŠTÁTY

Gruzínsko, Arménsko, Azerbajdžan - štáty vznikli v roku 1991 rozpadom ZSSR

Obyvateľstvo Ázie

A. národnostná štruktúra:

Juhozápadná Ázia:

Arabi – Arabský polostrov (všetky štáty okrem Turecka a Iránu),
Turci – Turecko, **Afganci**, **Peržania** – Irán, **Židia** – Izrael,
Kurdi – etnická skupina, žijú medzi riekou Eufrat a Iránskym pohorím Korhúdske vrchy - oblasť, kde Kurdi žijú – Kurdistan (leží na území 5 štátov – Turecko, Irán, Irak, Sýria, Arménsko)

Južná Ázia:

Hindustánci, **Bengálci** – India, Bangladéš, **Pandžábci** – Pakistan, India, **Afganci** – Afganistan

Juhovýchodná Ázia:

Thajčania – Thajsko, **Khméri** – Kambodža, **Mjanmarci** – Barma, **Malajci** – Malajzia, Borneo, Sumatra, **Filipínci** – Filipíny, **Vietnamci** – Vietnam, **Jávania** – Jáva

Východná Ázia: **Číňania**, **Tibeťania**, **Mandžuovia** – Čína, **Mongoli**, **Japonci**, **Kórejci**

Stredná Ázia: Kazaši, Uzbeki, Turkmenci, Kirgizi, Tadžikovia

Zakaukazské štáty: Gruzínci, Arméni, Azerbajdžanci

B. rasová štruktúra:

1. biela rasa – Arabi, Turci, Afganci, Hindustánci, Židia
2. mongoloidná rasa – Číňania, Japonci, Mongoli, Thajčania, Filipínci, Kórejci
3. negroidná rasa – domorodé obyvateľstvo v Indonézii

C. náboženská štruktúra:

1. Islam – juhozápadná a stredná Ázia
2. Judaizmus – juhozápadná Ázia (Izrael)
3. Budhizmus – východná a juhovýchodná Ázia
4. Hinduizmus – južná Ázia
5. Kresťanstvo – zakaukazské štáty

Priemysel Ázie

Zásoby nerastných surovín v Ázii sú obrovské. V ťažbe ropy a zemného plynu dominujú štáty juhozápadnej Ázie (Kuvajt, Saudská Arábia, Irak, Irán, SAE – ťažba v Perzskom zálive). Železná ruda a farebné kovy sa najviac ťažia vo východnej Ázii (Čína), strednej Ázii (Kazachstan) ale aj juhovýchodnej Ázii (Malajzia, Indonézia).

Z odvetví spracovateľského priemyslu má dominantné postavenie *strojársky priemysel* (elektronika – Japonsko, Ázijské tigre, dopravné prostriedky – Japonsko, Čína, Južná Kórea) a z ľahkých odvetví prevláda *textilný* (India, Čína) a *potravinársky* priemysel (spracovanie plantážnych plodín a ovocia - východná a juhovýchodná Ázia).

Poľnohospodárstvo Ázie

Poľnohospodárstvo tvorí základ ekonomiky viacerých krajín Ázie. Podmienky v jednotlivých regiónoch sú rozdielne. K významným plodinám pre domácu spotrebu patria: *kukurica, proso, bataty, maniok a ryža*. Vo vývoze plodín prevládajú produkty rastlinnej výroby, ktoré majú veľmi dobré podmienky na pestovanie (*ryža, pšenica, bavlník, čajovník, kaučukovník, cukrová trstina, banány, podzemnica olejná, juta, koreniny*). V živočíšnej výrobe vyniká chov *hovádzieho dobytku* (India), *ošípaných* (Čína). Významný je aj *chov priadky morušovej* (juhozápadná a východná Ázia), chov niektorých druhov *oviec* (stredná Ázia) a svoje uplatnenie nájdu aj *ľavy* (púštne oblasti).

Cestovný ruch Ázie

1. Letná rekreácia – pobrežie Stredozemného mora (Turecko), Maldivy, Srí Lanka, Thajsko
2. Historické atraktivity – Japonsko, Čína, Kambodža, India, Malajzia, Thajsko, Turecko
3. Náboženská turistika – Saudská Arábia, Izrael
4. Vysokohorská turistika – pohorie Himaláje, Karakoram, Hindukúš, Pamír

NOVOINDUSTRIALIZOVANÉ ŠTÁTY (NIC'S)

- **štáty, ktoré sú zamerané na vývoz ropy** – v Ázii prevažne štáty Perzského zálivu (charakteristické sú tým, že majú dostatok ropy, môžu si určovať cenu na svetovom trhu ropy a vytláčajú z trhu štáty, ktoré majú ropy menej a nemôžu cenu ropy znižovať)
  - **štáty, ktoré sú orientované na elektroniku s proexportnou ekonomikou** (prudký nárast elektronických výrobkov a ich rýchly predaj na svetovom trhu)
- * proexportná ekonomika – ázijské tigre začali vyrábať veľké množstvo elektronických výrobkov ktoré sa veľmi rýchlo a dobre predávali na svetovom trhu, pretože boli lacné
- do tejto skupiny NIC'S patria štáty ázijských tigrov

Veľké ázijské tigre: Južná Kórea, Tchaj-wan, Hong – Kong, Singapur (sú to štáty, ktoré ako prvé začali v 70 – tých rokoch vyrábať elektroniku)

Malé ázijské tigre: Thajsko, Filipíny, Malajzia, Indonézia (štáty, ktoré začali elektroniku vyrábať a vyvážať v 80 až 90 – tých rokoch)

Príčiny prudkého rozvoja elektroniky v Ázijských tigroch:

1. lacná pracovná sila (v ázijských tigroch bola vysoká nezamestnanosť a chudoba, preto boli ochotní pracovať aj za minimálnu mzdu)
2. vstup zahraničného kapitálu a nových technológií z Japonska a USA (Japonsko a USA investovali do výstavby priemyselných podnikov zameraných na výrobu elektroniky mnoho miliónov dolárov s tým, že návratnosť investícií bude niekoľkonásobná, vyvíjali a používali stále nové technológie na výrobu výrobkov, aby sa ich produkcia stále zvyšovala)
3. vysoký podiel hotových výrobkov a zabezpečenie ich odbytu na svetovom trhu (výrobky sa predávali veľmi dobre a rýchlo pretože boli lacné a nakupovala ich hlavne nižšia a stredná sociálna vrstva obyvateľstva, USA a Japonsko ako zahraniční investori v ázijských tigroch zabezpečili predaj týchto výrobkov na svetovom trhu)

Problémy Ázijských tigrov (v 90 – tých rokoch)

1. konkurencia výrobkov zo štátov malých ázijských tigrov
(malé ázijské tigre vyrábali elektronické výrobky rovnako rýchlym tempom a cenami vytláčali výrobky veľkých ázijských tigrov zo svetového trhu)
2. problémy z odbytom výrobkov
(elektronické výrobky sa začali vyrábať skoro vo všetkých štátoch sveta, boli kvalitnejšie a čoraz viac lacnejšie a dostupnejšie pre strednú vrstvu obyvateľstva, veľké množstvo rovnakých výrobkov na svetovom trhu spôsobilo stagnáciu predaja)

3. vysoká zahraničná zadlženosť

(pri znížení odbytu svojich výrobkov sa znížili aj zisky z predaja a ázijské tigre nemohli splácať Japonsku a USA vklady z nových technológií čo spôsobilo krach niektorých podnikov alebo boli odpredané inému investorovi, ktorý sa neskôr zamerl na výrobu iných výrobkov)

Vývozný artikel ázijských tigrov:

- elektronika, elektrotechnika, počítače, kancelárske zariadenia, potraviny, odevy, hračky

Otázky a úlohy:

1. Vymenujte hospodárske integrácie Ázie.
2. Pokúste sa opísať príčiny národnostných a náboženských konfliktov v Ázii.
3. Pomocou atlasu opíšte trasu ropného tankeru z Perzského zálivu do Japonska, do Rotterdamu (Holandsko), do Marseille (Francúzsko).
4. Pokúste sa vymenovať výrobky Ázijských tigrov, ktoré sa dovážajú na Slovensko.

Príklad charakteristiky štátu, v ktorom dominuje cestovný ruch:

IZRAEL . hl. mesto: Jeruzalem, Tel Aviv (uznáva OSN, sú tu veľvyslanectvá)

- pôvodný názov štátu bol Palestína až do roku 1948, kedy bol vyhlásený Izraelský štát
- v roku 1994 umožnil Izrael vznik čiastočne autonómneho palestínskeho územia (zaberá pásma Gazy – pri Stredozemnom mori, západný breh Jordánu – na hraniciach s Jordánskom, centrum Jeruzalem, Golanské výšiny – na hranici so Sýriou)

Obyvateľstvo: 82% Židia, 17% Arabi, 1% kresťania

Centrá cestovného ruchu:

Tel Aviv – obchodné a finančné centrum, sídlo zahraničných ambasad, sídlo Izraelskej vedy

Jeruzalem – Staré mesto – *Múr nárekov, Skalný dom, Chrám Božieho hrobu, Chrámová hora, Olivová hora, Židovský cintorín, Hebrejská univerzita*

Nazareth – galilejské mesto, miesto kde strávil Kristus svoje detstvo, *Bazilika Zvestovania*

Betlehem – mesto 12 km juhozápadne od Jeruzalema, miesto narodenia Krista

Mŕtve more – najnižšie položené, 396 m. pod úrovňou svetového oceána, bezodtokové, rýchle odparovanie vody spôsobuje vysokú slanosť

Úlohy:

1. Prečo nedováža Izrael ropu z arabských štátov, ale z Venezuely resp. iných štátov sveta?
2. Pokúste sa zistiť, čo sú kibuce.

4.2. Austrália a Oceánia

Austrálsky zväz

Rozloha: 7,7 mil. km²   **Počet obyv.:** 19 miliónov   **Hl. mesto:** Canberra

Austrálsky zväz - federatívny štát, nezávislý člen Britského spoločenstva (*Commonwealthu*)
- vládne britský panovník, zastupovaný generálnym guvernérom

štáty: Nový južný Wales, Victoria, Queensland, Južná Austrália, Západná Austrália, Tasmánia
teritória: Severné teritórium, Teritórium hlavného mesta

PRÍRODNÉ POMERY

- zahŕňa austrálsky kontinent + ostrov Tasmánia, Veľká útesová bariéra (rozloha 25 tisíc km², dĺžka 2000km, tvorená 3000 koralovými útesmi – tvorené drobučkými polypmi, príbuznými medúzam)
- Yorský polostrov, Arnhémska zem - Indický, Tichý oceán - Timorské, Arafurské, Koralové, Tasmanovo more, Veľký austrálsky, Carpentársky záliv - Bassov prieliv (od Tasmánie), Torresov prieliv (od Novej Guinei)
- Veľké predelové pohorie, Austrálske Alpy, Západoaustrálska plošina, Stredoaustrálska plošina
- (Veľká artézska panva), Nullaborská nížina, Veľká piesočná púšť, Veľká Viktóriina púšť, Gibsonova, Simpsonova púšť
- Murray + Darling, Eyrovo, Torrensovo, Fromovo, Mackayovo jazero (slané), (54% územia bezodtokové oblasti, rieky bohaté na vodu len v období dažďov)
- podnebie: *tropické – vlhké* (sever Austrálie – Yorský pol., Arnhémska zem), *suché* (stred Austrálie – okolo obratníka Kozor. – púštne oblasti), *subtropické* – juh Austrálie + Tasmánia, *chladné* – Veľké predelové pohorie
- vegetačné pásma: tropické lesy, vysokohorské, subtropické rastlinstvo, savany (suché, vlhké), púšte
- typické rastlinstvo - eukalypty, akácie
- živočíšstvo: vtákopysk, ježura, koaly, kengury, vačice, pštrosy, dingo

SOCIOEKONOMICKÉ POMERY

Obyvateľstvo:

- pôvodné (domorodé) obyvateľstvo – *Aboriginéri* (vlastné zvyky, kultúra)
- prisťahovalci európskeho pôvodu (90% Angličania) – kolonizovali kontinent koncom 18. stor. (náleziská zlata, využívali kontinent ako trestaneckú zem, osídľovali len pobrežné oblasti)

HOSPODÁRSKA CHARAKTERISTIKA

Priemysel:

Austrália je hospodársky vyspelá krajina, ale pretrvávajú v nej znaky rozvojových štátov, keďže vyváža najmä suroviny a poľnohospodárske výrobky. Rozhodujúcu zložku národného hospodárstva tvorí spracovateľský priemysel. Jeho rozmach nastal počas 2. svetovej vojny a trvá dodnes. Veľké ložiská nerastných surovín, zdroje energie a prílev zahraničného kapitálu umožnili vznik moderných odvetví. Ťažobný priemysel sa stal základňou pre rozvoj energetiky, hutníctva, strojárstva, chémie a priemyslu stavených látok. Najvýznamnejšia oblasť priemyselnej produkcie sa otvorila v juhovýchodnej časti krajiny (Nový Južný Wales a Victoria). Najdôležitejšie a najrozvinutejšie odvetvie reprezentuje strojársky priemysel. Zásluhou zahraničného kapitálu sa rozvinulo dopravné strojárstvo, elektrotechnika a výroba strojárského spotrebného tovaru. V energetickom priemysle majú prevahu tepelné elektrárne v oblastiach ťažby čierneho uhlia a hnedého uhlia (Queensland a Nový Južný Wales). Hutníctvo čiernej metalurgie sa viaže na ložiská uhlia a železnej rudy (Nový Južný Wales a Západná Austrália). Aj hutníctvo neželezných kovov (nadväzuje na ťažbu zlata, bauxitu, meď, nikel) využíva rozsiahle domáce zdroje a buduje sa na juhovýchode a juhozápade Austrálie a na Tasmánii. Potravinársky priemysel je po strojárskom svojím objemom výroby druhé najväčšie odvetvie. Nadväzuje na domáce poľnohospodárske produkty. V porovnaní s predchádzajúcimi odvetviami je najrovnomernejšie rozmiestnený. Prevláda spracovanie mäsa a mlieka, cukrovarníctvo,

pivovarníctvo, spracovanie obilnín a i. Objavené ložiská ropy a zemného plynu prispeli k rozvoju petrochémie a výroby plastických látok. Textilný a kožiarsky priemysel využívajú domáce suroviny. Domácu spotrebu pokrýva len vlnárstvo.

Poľnohospodárstvo:

Poľnohospodárstvo je najstaršie odvetvie národného hospodárstva Austrálie a do päťdesiatych rokov 20. storočia bolo hlavným hospodárskym odvetvím. Patrí k najrentabilnejším na svete, hoci má prevažne extenzívny charakter živočíšnej výroby, nízke hektárové výnosy a malú úžitkovosť hospodárskych zvierat. Spôsobujú to nízke náklady na jednotku produkcie. Poľnohospodárstvo využíva mechanizáciu a chemizáciu. Rastlinnú výrobu obmedzujú klimatické podmienky. Nedostatok vlhky pôsobí aj na znižovanie stavu hospodárskych zvierat. Z celkovej rozlohy štátu pripadá na ornú pôdu 6,4%. Väčšina pôdy je v rukách štátu, ktorý ju prenájíma.

V teplejších oblastiach Nového Južného Walesu sa pestuje bavlník, cukrová trstina, ananásky, banánovníky, podzemnica olejná, avokádo, austrálske orechy. V povodí rieky Murray sa darí ovociu (broskyne, marhule, citrusové plody). Pšenica a jačmeň sa pestuje v južných častiach Austrálie.

Zo živočíšnej výroby má dominantné postavenie chov oviec (ovčia vlna – export) – Západná Austrália, Queensland, Nový Južný Wales a Viktória. Chov hovädzieho dobytku je sústredený na farmách vo vnútrozemí a severných častiach Austrálie.

Cestovný ruch Austrálie:

1. Letná rekreácia – prímorské oblasti (Nový Južný Wales, Tasmánia, Západná Austrália)
2. Zimná rekreácia – Austrálske Alpy
3. Mestá – Sydney (Opera House, Harbour Bridge, Sydney Tower), Melbourne (Australian Open, Melbournská Národná galéria Viktórie), Perth (Kráľovský park, Umelecká galéria Západnej Austrálie), Canberra (sídlo vlády a parlamentu, Pomník lode kapitána Cooka)
4. Atraktivity zapísané v UNESCO – Veľký bariérový útes, NP Kakadu (Severné teritórium), NP Uluru (Severné Teritórium - kultúrne a náboženské miesto Aboriginérov), Tasmánska divočina

Úloha: Charakterizujte pojem Commonwealth

OCEÁNIA

- zahŕňa množstvo ostrovov a súostroví v Tichom oceáne

delenie Oceánie:

A. podľa vzniku: **1. kontinentálne** (Papua – Nová Guinea, Nový Zéland)

2. sopečné (Šalamúnove ostrovy, Havajské ostrovy)

3. korálové (Veľká korálová bariéra – pri pobreží Austrálie)

B. podľa fyzickogeografických a etnických pomerov

Melanézia, Mikronézia, Polynézia, Nový Zéland

1. Melanézia

- ostrovný oblúk okolo severu a severovýchodu Austrálie
- patria sem : *Fidži , Papua – Nová Guinea, Šalamúnove ostrovy, Vanuatu, Nová Kaledónia*

2. Mikronézia

- ostrovný oblúk severne až severovýchodne od Melanézie
- patria sem: *Mikronézia, Severné Mariány, Marshallove ostrovy, Nauru, Tuvalu, Guam, Wake, Palauské ostrovy, Kiribati*

3. Polynézia

- skupina ostrovov východne od Melanézie a Mikronézie
- patria sem: *Tonga, Samoa, Americká Samoa, Havajské ostrovy, Cookove ostrovy, Francúzska Polynézia, Veľkonočný ostrov, Pitcairnove ostrovy, Walisove ostrovy, Tokelau*

✚ začlenenie niektorých ostrovov je sporné, jedná sa o ostrovy na hranici medzi jednotlivými oblasťami (napr. Kiribati, Tuvalu, Norfolk)

4. Nový Zéland

- fyzickogeograficky a etnicky je súčasťou Polynézie, z ekonomickogeografického hľadiska je vyčleňovaný ako samostatná oblasť Oceánie s hospodárskou charakteristikou príbuznou Austrálskemu zväzu

Socioekonomický prehľad Oceánie

Obyvateľstvo: 10 miliónov

- domorodé obyvateľstvo, prisťahovalci (Holanďania, Briti, Francúzi, Číňania) – žijú v mestách

Priemysel:

- slabo rozvinutý (nedostatočný domáci kapitál, nedostatok kvalifikovaných síl, slabá infraštruktúra)
- ťažba: zlato, striebro, farebné kovy (meď, nikel, chróm, železo....), drevo – vývoz do Austrálie, Japonska

Polnohospodárstvo: tropické plodiny (káva, kakao, kaučuk, palma kokosová, cukr, trstina, korenie...)

- väčšina ostrovov sú využívané na CR, vojenské základne USA, pokusy pre atómové zbrane

Otázky a úlohy:

1. Pomocou atlasu charakterizujte prírodné pomery Austrálie.
2. Charakterizujte kolonizáciu Austrálie.
3. Pokúste sa vyhľadať informácie o súčasnom živote Aboriginérov v Austrálii.
4. Vyhľadajte na mape jednotlivé regióny Oceánie.

4.3. Afrika

PRÍRODNÉ POMERY

Hranica medzi Európou a Afrikou: Gibraltársky prieliv, Stredozemné more, Suezský prieplav, Červené more, Bab-al-Mandab, Adenský záliv

Ostrov a súostrovia: Maskarény (Reunion, Maurícius - Francúzsko), Komory, Madagaskar, Kapverdy, Kanárske ostrovy (Španielsko), Madeira (Portugalsko), Azory (Portugalsko)

Polostrovy: Somálsky

Zálivy: Adenský, Suezský, Guinejský, Malá Syrta, Veľká Syrta

Prielivy: Bab-al-Mandáb, Mozambický, Gibraltársky

Prieplavy: Suezský

Moria: Červené, Stredozemné, **oceány:** Atlantický, Indický

Jazerá: Čadské, Viktoriino (Ukerewe), Tanganika, Malawi, Rudolfovo (Turkana)

Vodopády: Stenlyho (Konžská panva), Viktoriine (na rieke Zambezi medzi Zambiou a Zimbabwe)

Rieky: Níl, Niger, Kongo, Zambezi, Limpopo

Pohoria: Atlas, Kilimandžáro, Dračie vrchy, Etiópska vysočina, Adamauská vysočina, Ahaggar, Tibesti, Dárfur (na púšti Sahara)

Púšte: Sahara, Líbyjská, Nubijská, Kalahari, Namib

Panvy: Konžská, Čadská

Podnebie: tropické a subtropické

Vegetačné pásma: tropické dažďové pralesy, savany, púšte a polopúšte, horské pásmo

SOCIOEKONOMICKÉ POMERY

Národnostné zloženie:

- *1/3 obyvateľstva – biela rasa:* Arabi, Berberi, Tuarégovia, Beduíni (severná Afrika) – osídľujú púštne oblasti, oázy, žijú kočovným spôsobom života
- *2/3 obyvateľstva – čierna rasa:* Sudánski černosi, Bantuovia, Niloti, Etiópčania, Keňania, Somálci, Malgaši, Hotentoti, Bušmeni, Pigmejovia, Masajovia (na juh od Sahary) a množstvo domorodého obyvateľstva (niekoľko stoviek druhov)

Náboženské zloženie:

1. *Islam* – prevláda v arabských krajinách severnej Afriky
2. *Kresťanstvo* – prevláda na juhu Afriky, ale aj v iných oblastiach, kde žijú belosi európskeho pôvodu (koloniálny pozostatok)
3. *Primitívne domorodé náboženstvá* – vyznávajú domorodé kmene a sú založené hlavne na uctievaní prírody a ich síl (dôležité postavenie majú šamani)

Apartheid

- politika rasovej segregácie (**odlíšenie obyvateľstva na základe farby pleti**) prijatá v JAR v roku 1948
- cieľom bolo udržať nadradené postavenie bielej rasy (černosi, aziati, miešanci – museli žiť oddelene v obrovských nedostatočne vybavených sídliskách - Soweto, nemohli hlasovať, museli cestovať oddelene v dopravných prostriedkoch, mali zakázané chodiť do kina, divadla, reštaurácií, do škôl, nemocníc určených pre belochov...)
- zrušený v roku 1992, v slobodných voľbách 1994 zvíťazil N. Mandela (bojovník proti apartheidu)

Islamský fundamentalizmus

- presadzovanie islamských zákonov do verejného, politického a súkromného života v arabských štátoch (zákonmi islamu sa riadia Irán, Sudán, Afganistan)
- hlása návrat ku skutočným hodnotám danej viery, no v skutočnosti ide o tvrdú cenzúru a netolerantnosť (hlavne voči cudzincom a prenikaniu iného náboženstva na územie islamských štátov)

HOSPODÁRSKA CHARAKTERISTIKA

Aj keď má Afrika veľké nerastné bohatstvo, nemožno tento kontinent považovať za bohatý, z ekonomického hľadiska patrí k najchudobnejším oblastiam sveta. Z hospodárskej stránky existujú v Afrike dva odlišné typy hospodárstva: primitívne naturálne hospodárstvo (vo väčšine štátov) a vyspelé trhovo orientované hospodárstvo (v menšine štátov, najmä v JAR).

Priemysel

Ťažobný:

ropa – severná Afrika (Tunis, Alžírsko, Líbya, Egypt), **zemný plyn** – (Líbya, Alžírsko), **uhlie** – južná Afrika (JAR, Mozambik, Zambia), **železná ruda** – západná Afrika (Libéria, Guinea), **diamanty** – stredná a južná Afrika (Kongo, Angola, JAR), **zlato** – južná Afrika (JAR), **vzácne drevo** – eben, teak, mahagón (pralesy)

Energetický: vodné elektrárne (Kongo, Níl, Zambezi), tepelné elektrárne (oblasti ťažby ropy a uhlia – severná, južná Afrika)

Potravinársky: výroba rastlinných olejov (palmový, podzemnicový, olivový), pražiarne kávy, výroba čaju, kakaa, cukrovary, konzervárne (ryby, ovocie)

Textilný: spracovanie bavlny, sisalu, koží

Poľnohospodárstvo

Rastlinná výroba

Typy: **1. plantážnický** (export) – bavlník, kávovník, kakaovník, tabak, arašidy, sezam, koreniny

2. naturálny (pre vlastnú spotrebu) – bataty, maniok, obilniny, kukurica, ryža

3. stredomorský (export + vlastná spotreba) – d'atle, figy, olivy, hrozno, zelenina, ovocie

Živočíšna výroba: hovädzí dobytok, ovce, kone, hydina, somáre, ťavy, rybolov

Cestovný ruch:

1. rekreačné centrá – Egypt, Tunis, Maroko (pobrežie Stredozemného a Červeného mora)
2. historické pamiatky (pyramídy, sfingy a údolie kráľov v Egypte)
3. národné parky (safari) – Keňa, Tanzánia
4. jazerá, vodopády

Príčiny hospodárskeho úpadku Afriky:

1. **Dekolonizácia Afriky** – začala sa v 60-tych rokoch a skončila v 80-tych rokoch 20. storočia. Tento proces sa nezaobišiel bez problémov. Vypuklo veľa ničivých vojen namiereným proti koloniálnym vládcom. Občianske vojny mali rozhodnúť, kto by mal vládnuť miesto nich. Tieto nové štáty mali veľa finančných problémov a záviseli od pomoci bohatších krajín. Prechod k nezávislosti bol zväčša mierový, hoci v Angole, Mauritánii a v Alžírsku sa rozpúťali vojny. V Angole trvala občianska vojna 20 rokov. Medzi dozvuky nezávislosti patria povstania a masakry. Jedny z najväčších masakrov boli napr. v Tanzánii či v Alžírsku. Veľké spory vznikali aj pri vzniku nových hraníc niektorých štátov.
2. **Prírodné pohromy** – najviac ohrozuje Afriku veľké a dlhotrvajúce sucha a premnoženie hmyzu (mucha Tse-tse, komáre spôsobujúce maláriu), čo sa podpisuje aj na poľnohospodárstve, ktoré nedokáže obyvateľstvu poskytnúť obživu.
3. **Chudoba a choroby** - je ďalší závažný problém dnešného sveta nielen Afriky. Možným riešením by bolo zavedenie plánovaného rodičovstva (zníženie populačného rastu a rozumnejšie hospodárenie s prírodnými zdrojmi by viedli i k odstráneniu nedostatku potravín a najväčšej biedy). Najväčším problémom však zostávajú choroby, ktorým ročne podľahnú milióny Afričanov. Najčastejšie sa vyskytujú AIDS, malária, cholera, žltá zimnica, týfus a hepatitída. Problémom je nedostupnosť zdravotnej starostlivosti, nedostatočná prevencia, nízky počet lekárov a sestier. Humanitárna pomoc prichádzajúca z celého sveta a z rôznych organizácii však nedokáže pokryť celý africký región.

4.4. Amerika

PRÍRODNÉ POMERY

Ostrov a súostrovia: Grónsko, Newfoundland, ostrovy v Severnom ľadovom oceáne, Karibské ostrovy, Falklandy

Polostrovy: Aljaška, Nové Škótsko, Florida, Kalifornský, Yucatan

Zálivy: Hudsonov, Baffinov, Mexický, Aljašský, Kalifornský, Laplatský

Prielivy: Beringov, Davisov, Hudsonov, Floridský, Yucatánsky, Magalhaesov, Drakeov

Prieplavy: Panamský

Moria: Grónske, Labradorské, Sargasové, Karibské, Beringovo

Jazerá: Veľké kanadské jazerá (Horné, Hurónske, Ontario, Erijské, Michiganské), Veľké medvedie, Veľké jazero otrokov, Sobie, Winnipegské, Titicaca

Rieky: Sv. Vavrinca, Yukon, Missouri, Colorado, Mississippi, Rio Grande, Amazonka, Paraná

Nížiny: Arktická, Mississippská, Pobrežná, Atlantická, Amazonska, Laplatská

Pohoria: Kordillery (SA – Skalnaté vrchy, stredná A. – Sierra Madre, JA – Andy), Appalače, Brazílska vysočina, Coloradská plošina

Púšte: Mohavská (blízko LA)

Delenie Ameriky:

1. Podľa fyzickogeografických pomerov:

Severná Amerika (USA, Kanada)

Stredná Amerika (od Mexika po Panamu + Karibská oblasť)

Južná Amerika (od Kolumbie na juh)

2. Podľa kultúrnych a spoločenských znakov:

Severná Amerika (Anglosaská) – USA, Kanada: prisťahovalci z Európy (V.B., Írska, Franc., Holandska), hovoriaci anglicky a francúzsky

Latinská Amerika – od Mexika smerom na juh: prisťahovalci z Európy (Taliansko, Španielsko, Portugalsko), hovoriaci španielsky a portugalsky

Štáty Ameriky

1. Severná Amerika – USA, Kanada

2. Stredná Amerika – Mexiko, Guatemala, Salvádor, Belize, Honduras, Nikaragua, Kostarika, Panama

Karibská časť strednej Ameriky: samostatné štáty + ostrovy (*patriace USA, Veľkej Británii, Francúzsku, Holandsku*) Kuba, Bahamy, Haiti, Turks a Caicos, Dominikánska rep., Portoriko, Jamajka, Kajmanie ostrovy, Antigua a Barbuda, Guadeloupe, Dominika, Martinik, Barbados, Trinidad a Tobago, Holandské Antily, Aruba, Grenada, Svätý Vincent, Svätá Lucia, Svätý Krištof a Nevis, Montserrat, Americké Panenské ostrovy, Britské panenské ostrovy

3. Južná Amerika – Kolumbia, Venezuela, Guayana, Surinam, Francúzska Guayana, Ekvádor, Peru, Brazília, Bolívia, Paraguaj, Uruguaj, Chile, Argentína

Obyvateľstvo:

1. Domorodci – Indiáni, Eskimáci

2. Prisťahovalci – z Európy - Angličania, Francúzi, Íri, Holanďania (SA), Taliani, Španieli, Portugalci (LA), dovezení otroci (černosi) – z Afriky, prisťahovalci z Ázie – Vietnamci, Číňania

3. Miešané rasy – mulati, zambovia, mestici

HOSPODÁRSKA CHARAKTERISTIKA

Priemysel:

Ťažobný: ropa – Mexický záliv, Aljaška, Venezuela, *zemný plyn* – USA (Texas, Oklahoma) *uhlie* – USA (východná časť), *železná ruda* – Veľké kanadské jazerá, Brazília, *farebné kovy* – USA, Brazília, Chile, *zlato a striebro* – USA, Mexiko, Peru, Chile (pohorie Kordillery)

Energetický: *vodné elektrárne* – prevládajú v južnej Amerike (Brazília – dostatok vodných tokov), v severnej Amerike (Kanada), *tepelné elektrárne* – dominujú v mieste ťažby ropy, zemného plynu a uhlia (Venezuela, USA), *jadrové elektrárne* – najväčší výskyt v USA (východná časť)

Jednotlivé odvetvia spracovateľského priemyslu sú rozmiestnené v miestach ťažby nerastných surovín, alebo v miestach poľnohospodárskej výroby (textilný a potravinársky priemysel).

Hutníctvo železa – oblasť Veľkých kanadských jazier, Brazília, *hutníctvo farebných kovov* – Chile, Peru, Kanada, *chemický priemysel* – USA, Mexiko, Venezuela, *strojársky priemysel* – USA, *textilný* – USA, Brazília, štáty strednej Ameriky, *potravinársky* – USA, Kanada, štáty strednej Ameriky.

Poľnohospodárstvo:

V zameraní poľnohospodárskej výroby sa takisto odzrkadľuje technologický pokrok ale aj prírodné predpoklady. V celosvetovom meradle vyniká najmä *chov hovädzieho dobytku* v oblasti Veľkých stepných prérií v USA a v južnej Amerike v Laplatskej nížine. Chov ostatných hospodárskych zvierat je viazaný na blízkosť veľkých aglomerácií (chov ošípaných a hydiny), alebo na horské oblasti (kozy a lamy v Latinskej Amerike). Svetový význam má *rybolov*, hlavne v oblastiach stretávania sa studených a teplých morských prúdov pri východnom pobreží Kanady a Aljašky a v časti Tichého oceána v blízkosti Peru a Chile.

Rastlinná výroba je viazaná na klimatické oblasti. Svetový význam má pestovanie *pšenice* (Kanada, USA, Laplatská nížina) a *kukurice* (USA, Brazília, Mexiko). Z textilných plodín vyniká pestovanie *bavlníka* (Mississippská nížina) a *lanu* (Kanada). V štátoch Latinskej Ameriky dominuje pestovanie plantážnych plodín – *kakaovník*, *kávovník*, *cukrová trstina*, *banánovník*, ktoré sú určené predovšetkým na export. Tabakovými plantážami vynikajú Kuba a Jamajka (*výroba cigár*).

SPOJENÉ ŠTÁTY AMERICKÉ

Rozloha: 9,8 mil. km²

Počet obyv.: 302 miliónov

Hlavné mesto: Washington D.C.

Súčasnú politicko – správne rozdelenie USA

USA – tvorí 50 štátov + Washington D.C.

D.C. – District of Columbia – vyčlenené územie v štáte Maryland, má zvláštne postavenie

K USA patria voľne pridružené štáty (napr. Mikronézske federatívne štáty, Marshalove ostrovy v Oceánii), zámorské teritória (napr. Guam, Midway, Wake, Johnston v Oceánii) a prenajaté územia (pásmo Guantanámo – na Kube).

HOSPODÁRSKA CHARAKTERISTIKA

PRIEMYSEL:

- rozhodujúcu úlohu zohrávajú americké monopoly (koncerny), ktoré ovládajú priemyselné podniky

1. Ťažobný: ropa a zemný plyn – Mexický záliv, Aljaška, Texas, Arkansas, Kalifornia

uhlie – SV USA (Pensylvánia, Virgínia)

Fe ruda – Minesota, Wisconsin (oblasť Veľkých jazier)

síra, draselné soli, fosfáty – ústie Mississippi, oblasť jazier

Colorádska plošina, Aljaška – oblasť ťažby nerastov, drahých kovov, uránovej rudy

2. Energetický: tepelné elektrárne - v mieste ťažby ropy, zemného plynu a uránu
vodné elektrárne - na riekach *Colorado, Missouri, Tennessee, Niagara, sv. Vavrinca*
jadrové elektrárne - najviac (východná časť USA)
3. Hutnícky: produkcia železa a ocele (*oblasť Veľkých jazier, sever Appalačských vrchov*)
najvýznamnejší oceliarsky monopol US STEEL
farebná metalurgia – závislá od dovozu surovín (meď, bauxit – Jamajka)
hutníctvo hliníka – *pobrežie Mexického zálivu, rieky Tennessee, Ohio*
4. Strojársky: dopravné strojárstvo – automobily (monopoly Ford Motor, General Motors, Chrysler)
lietadlá (Boeing), dieslové a elektrické lokomotívy, lode
elektronika a elektrotechnika – koncerny IBM, General Electric, Western Electric,
ITT (Internacional Telephone and Telegraph) - televízory, rozhlasové prijímače,
výpočtová a informačná technika (mikročipy), vesmírne satelity, kozmické družice,
fotoaparáty (Kodak),
Silicon Valley (Kremíkové údolie) v Kalifornii patrí k najvýznamnejšiemu stredisku
výskumu pre leteckú a kozmickú techniku, výroba mikroprocesorov a počítačov
5. Chemický: petrochémia – *Mexický záliv*, naftárske koncerny Texaco, Exxon, Mobil Oil, Shell Oil
anorganická chémia – kaučuk, chemické vlákna, pesticídy, hnojivá
farmaceutický, gumársky

Lahký priemysel :

6. Textilný: bavlnárstvo, Levi Strauss
7. Potravinársky: Coca Cola , Heinz (špecializuje sa na nakladanú zeleninu, kečup, horčica) , tabak
polotovary, konzervy
8. Zábavný: gramofónový (využíva elektronické technológie)
filmový (ateliéry – **Hollywood**)
zábavné zariadenia (**Disneyland**), kasína, automaty – **Las Vegas**

POĽNOHOSPODÁRSTVO:

ŽV – má dominantné postavenie

- chov ošípaných (lokalizácia v kukuričnom pásme *južne od Veľkých jazier*)
- chov hov. dobytky (na mliečnu produkciu – *Kansas, Texas, Oklahoma*)
- chov hydiny (medzi *Appalačmi a Mississippi*)

RV – plodiny na domácu spotrebu a export (50%)

- pšenica (*západ od Veľkých jazier*)
- ryža (*delta Mississippi, Florida*)
- kukurica (*južne od Veľkých jazier*)
- bavlník (*povodie Mississippi*)
- tabak (*JV USA – Západná Virgínia*)
- ovocie a zelenina (*subtropické pásma – Florida*)

SLUŽBY:

- A. banky, finančné ústavy
- B. burzy (Wall Street v New York City – obchodovanie s cennými papiermi)
- C. obchod (prudký rozvoj super a hypermarketov, ktoré vytlačujú malé obchody)
- D. cestovný ruch (je závislý od úrovne infraštruktúry – turistické ubytovne, hotely, stravovacie zariadenia...), prírodné zaujímavosti, veľké mestá, kasína, zábavné parky
- E. iné – Taxi služba, kozmetické salóny, požičovne

CESTOVNÝ RUCH

1. prírodné atraktivity – národné parky (Yosemite, Yellowstone, Grand Canyon, Redwood Forest – obrie sekvoje), Death Valley (Údolie smrti), Veľké kanadské jazerá (na hranici USA a Kanady), Niagarské vodopády
2. kultúrne atraktivity - Golden Gate Bridge v San Franciscu, socha Slobody – New York, Biely Dom, Lincolnov pomník, Mount Rushmore - pamätník prezidentov – Washington
3. zábavné centrá - Las Vegas, Hollywood, DisneyLand v Kalifornii, Disney World na Floride
4. letná rekreácia – Florida (Miami), Havajské ostrovy, Kalifornia